

Kostregneren og feministisk tænkning

En undersøgelse af mobile kroppe i sociotekniske sammenhænge og udviklingen af Kostregneren, en lille håndholdt computer.

Af Peter Danholt

Denne artikel handler om brugen af en håndholdt computer kaldet Kostregneren. Kostregneren er en prototypisk teknologi, det vil sige, at den er under udvikling og endnu ikke færdig som produkt. Den er altså åben for re-design og redefinerings. Thorkild Hansen og Peter Danholt har tænkt Kostregneren som et redskab, der kan hjælpe folk med ernæringsrelaterede problemer, såsom diabetikere og overvægtige, med at holde styr på kosten. Kostregneren er mobil teknologi og søger at tilsvare kroppen, som er mobil og situeret. Kostregneren og den diabetiske krop udgør - ideelt set - et ensemble, hvor elementerne supplerer hinanden, men i praksis er dette ensemble heterogent og dynamisk.

Sociotekniske sammenhænge eller netværk forstås som beskrivende for den dynamik og heterogenitet, der i praksis hersker i menneske-teknologirelationen. Socioteknik konnoterer hybriditet, hvor distinkte aprioriske skel mellem det, der kvalificerer som menneske, og det, der kvalificerer som teknologi, ikke i praksis kan opretholdes.

Med en socioteknisk ramme følger en afvisning af determinisme, hvad enten der er tale om teknologi-deterministisk forståelse, hvor mennesket forstås som underlagt teknologien og systemers rationalisme eller en social konstruktivisme, hvor mennesket forstås som besiddende den altoverskyggende kraft i betydningsdannelse. Sociotekniske sammenhænge forstår forholdet menneske-teknologi som irreduktivt: Det kan ikke reduceres til at være dikteret af én af delene.

Kostregneren og formuleringen af et problem

I løbet af udviklingsarbejdet med Kostregneren er det blevet påtrængende at spørge: For hvem er denne teknologi væsentlig? Hvilket problem søger Kostregneren at løse, og hvem formulerer dette problem? Ideelt set burde sådanne spørgsmål være afklaret, inden et decideret udviklingsarbejde sættes i værk, men jeg vil hævde, at i praksis er megen teknologisk udvikling ikke et symptom på et bestemt behov latent i verden, men i stedet drevet af, hvad man kunne kalde innovationstrang fra teknologi-udviklingens side. I den tidlige udviklingsfase fremførte vi ideen om Kostregneren for fremtidige brugere, og de modtog ideen positivt, noget, der inspirerede os til at fortsætte arbejdet, ligesom det formodentlig afstedkom nye overvejelser hos de adspurgte. På den måde voksede ideen frem som produkt af en række interaktioner og relationer mellem forskellige parter.

Væsentligt i denne sammenhæng er, at behovet for teknologien og teknologien som svar på dette behov produceres fortløbende i en reciprok bevægelse:

Teknologien besvarer ikke et problem, der er etableret på forhånd, lige såvel som teknologien hellere ikke entydigt producerer problemet. Der var altså ikke et klart årsag-virkningsforhold inden for vores teknologi-udvikling. Denne mangel på simpel kausalitet er et væsentligt omdrejningspunkt inden for feministisk tænkning. Det vil jeg i det følgende uddybe yderligere i forbindelse med forholdet mellem sex og gender.

Materialitetens forsvinden

Feminisme stiller spørgsmålstejn ved herskende forestillingers ophav og berettigelse. Eksemplificeret ved det feministiske kardinalpunkt: Forholdet mellem sex og gender, hvor sex tilsvarende genitaliernes fysiske materialitet, ud fra hvilken en differentiering mellem kønnene kan tage sit udspring, og gender tilsvarende den kulturelt konstruerede del af kønsidentiteten. At tænke kønsidentitet som bestående af disse to elementer tilsvarende en dikotomisk tankegang, der er implicit vores vestlige verdens tænkning. Andre sådanne dikotomier er: natur-kultur, krop-sind, materialitet-semiotik etc.

Et problem, der rejser sig i forbindelse med dikotomien sex-gender, er, at sex, altså kønnets materialitet, nemt forstås som værende præetableret og altså forud for det kulturelt konstruerede gender. Dette er problematisk, fordi det giver vej for en dogmatisk tænkning. Med reference til denne præetablerede forskel mellem kønnenes genitalier kan man berettigt andre forskelle, som dermed kan producere uanfægtelige muligheder for forskelsbehandling og undertrykkelse.

Nu er pointen ikke, at der ikke er forskel, men derimod udstrækningen af forskellen, og hvad der tæller som forskelle. Hvorfor overhovedet fremhæve forskelle mellem kategorier mænd og kategorien kvinder, når hvert individ, kvinde som mand, er singulært og forskelligt fra et andet? Nyere radikal feminisme handler ikke eksplicit om kønskamp, som om det ene køn undertrykte det andet gennem en bevidst rationel handling, men i stedet om et opgør med dogmatisme og determinisme, der usynligt baner vej for statiske forståelser af verden og kønnene.

Det feministiske projekt består i at genoverveje det, som synes 'givet' og uanfægteligt. Det forekommer vanskeligt at pege på eksempelvis genitaliernes materialitet og kendetegn som noget, der ikke er givet, men derimod som noget, der er konstrueret og dermed kan rekonfigureres og ændres. Konstruktion skal i denne sammenhæng ikke forstås som noget, der har en skabende magt eller subjekt bag sig og dermed et formål og en intention, men i stedet som et produkt af en tilfældig, åben proces. Herskende normer, forestillinger og praksisser opnår i kraft af deres allestedsnærvær og utallige gentagelse en grad af usynlighed, der gør dem implicitte og selvfølgelige og dermed aprioriske i forståelsen ikke til at ændre. Som Verbal Kint, der spilles af Kevin Spacey i den fremragende film *The Usual Suspects* udtaler:

The greatest trick the Devil ever pulled was convincing the world that he didn't exist.

Der er altså tale om et trick, om en handling: Det, som Djævelen gør, der får os til at tro, at han *ikke* er til og altså *ikke* er i stand til at gøre noget. En handling eller aktør, der via sin handling er i stand til at opløse sig selv! Det er parallelt til begrebet *The Modest Witness* etableret af Shapin og Schaffer i *Leviathan and the Air-Pump: Hobbes, Boyle, and the Experimental Life* (Shapin & Schaffer 1989) med Donna Haraways ord:

The man – the witness whose accounts mirror reality – must be invisible, that is an inhabitant of the potent “unmarked category”, which is constructed by the extraordinary conventions of self-invisibility.” An inhabitant in the “culture of no culture” (Haraway 1997: 23)

At være umarkeret eller neutral skal udføres og udøves og er ikke noget, man som udgangspunkt er eller kan vedblive med at være. I relation til Robert Boyle og etableringen af den moderne naturvidenskab, som han er eksponent for, var det kun visse mænd med den rette status og baggrund, der kunne fungere som troværdige ved bevidnelsen af naturvidenskabelige eksperimenter.

Andre, såsom kvinder, tyende og lignende, var tynget af relationer, der afskar dem fra beskedent og objektivt at være i stand til at bevidne fænomener i laboratoriet.

Donna Haraways pointe er, at disse gentlemen selvfølgelig også var tynget af relationer og interesser, men at disse ikke opfattedes som problematiske, og deri består magten, det herskende. I tråd med Michel Foucault består den mest magtfulde magt i, at den ikke er synlig, ikke udtrykker sig eksplicit, men i stedet er subtil, umarkeret og usynlig. Det, som der ikke stilles spørgsmålstejn ved.

At magtfulde herskende forestillinger synes at forsvinde ind i - eller nærmere være en del af - teksturene i dagligdagen, gør dem svært anfægtelige og vanskelige at konkretisere. Men at de på den anden side ikke er statiske og etablerede én gang for alle, og i stedet skal udøves og gentages, åbner for muligheden af omstrukturering og rekonstruktion. I arbejdet med at rekonstruere herskende forestillinger og praksisser er det centralt i feministisk forskning, at herskende forestillinger og praksisser skal udøves og gentages for at stabiliseres, i det omfang der gør, at de opnår den status af selvfølgelighed, der medfører, at vi ikke stiller spørgsmålstejn ved dem. Men det er også i denne gentagelsesproces, at muligheden for rekonstruktion af det 'givne' åbnes:

That this reiteration is necessary is a sign that materialization is never quite complete, that bodies never quite comply with the norms by which their materialization is impelled. Indeed, it is the instabilities, the possibilities for rematerialization, opened by this process that mark one domain in which the force of the regulatory law can be turned against itself to spawn rearticulations that call into question the hegemonic force of that regulatory law. (Butler 1998b: 77)

Citatet knytter sig til krop og materialisering i relation til kønsidentitet og sex & gender. Butler trækker på Foucaults begreb om den regulatoriske lov: Identifikationen af 'sex' er her ikke blot en norm, men ligeledes en regulatorisk lov. Det vil sige, at den regulerer ved hjælp af sondring og differentiering. Noget markeres, mens andet lades umarkeret. Kønskategorien markeres, mens det enkelte individ forbliver umarkeret. Markeringen og dermed sondringen producerer og reproducerer det differentierede forhold. Dette differentierede forhold skal gentages og udøves og er altså dermed også åbent for rekonstruktion.

Materialisering er aldrig helt komplet! Det synes svært acceptabelt, at det materielle, det implicit passive skulle være foranderligt og sitrende. Men hvad Butler argumenterer for er parallelt til Haraways modest witness (Butler 1998b). Forståelsen af materialitet som passiv kan sidestilles med forståelsen af den engelske gentleman i det 17. århundrede som uholdt og objektiv. Materialiteten konstrueres ved forståelsen af den som ikke-konstrueret og præetableret. Det er altså ikke et spørgsmål om, at materialiteten konstrueres i en entydig forstand af eksempelvis den omgivende kulturelle eller sociale kontekst. Det ville være en negligering af materialiteten. En reduktion af materialiteten til en blank flade, hvorpå kultur, diskurs og socialitet frit kan

indskrive sig. Og dermed i en sådan forstand blot genstand for dominans. I stedet er der tale om, at det er umuligt at separere, hvad der er indskrevet af kultur, diskurs og socialitet fra materialiteten, når først materialitet og socialitet - i mangel af bedre ord - har knyttet bånd. At materialitet og socialitet er uadskillelige er ikke det samme som at hævde, at socialitet dikterer materialitet.

I det følgende vil jeg argumentere for, at Kostregnerprojektet og i den forbindelse de interview, vi har lavet med en række brugere, illustrerer nogle af disse fundamentale dynamikker, der knytter sig til det feministiske projekt: Nemlig forholdet mellem på den ene side herskende forestillinger om teknologier og krop, purificerede forestillinger, og på den anden hvordan disse forestillinger rystes i udøvelsen af en praksis, i gentagelsen. Det kunne føre til en koagulering af disse forestillinger, men problematiserer dem i stedet og præsenterer dermed det håb, som feministiske forskere nærer til en nedbrydning af magtfulde forestillinger og praksisser.

Kostregneren

I det følgende vil jeg præsentere Kostregneren rudimentært, så den som genstand fremstår forholdvis konkret.

Kostregneren er en håndholdt computer (også kaldet en PDA), der kan hjælpe med at holde styr på kosten for diabetikere og andre med ernæringsrelaterede problemer. (Danholt & Hansen 2001: 2)

PDA'en har et hav af faciliteter. Man kan bruge den som kalender, telefonbog, huskeliste, lommeregner, notesblok, til at spille på og tjekke email m.m. Den udleverede PDA rummer ligeledes et program, der er udviklet specielt til kostregistrering. (Danholt & Hansen 2001: 2)

Kernen i kostregistreringsprogrammet er en strekkode-læser, som sidder i toppen af PDA'en. Med den er det muligt at genkende ca. 40.000 fødevarer i handlen i Danmark. Når man står med en emballeret fødevarer i hånden, er det altså muligt at registrere fødevarer med et enkelt tryk på en knap. (Danholt & Hansen 2001: 3)

Findes der ikke en strekkode på kosten, som tilfældet er med f.eks frugt og grønt, eller hvis man har nogle rester, hvor man har smidt emballagen væk, kan man registrere maden i et kartotek, hvor knap 500 navne på gængse fødevarer findes. Man kan også vælge at lave/tegne et notat. (Danholt & Hansen 2001: 3)

Kostregneren kan altså p.t kun identificere og registrere madvarer, men ikke tilbyde information omkring kosten såsom energifedtprocent. Som sådan blev den så testet og brugt af 17 personer i efteråret 2001.

Testdesign og forløb

I testen deltog 17 type-2 diabetikere (også kendt som aldersdiabetes) af begge køn mellem 36 og 64 år. De kostregistrerede to gange i tre døgn ad gangen. Den ene gang med Kostregneren og den anden gang på traditionel vis med pen og papir. Testen blev gennemført i november 2001. I forbindelse med testen modtog alle en introduktion til Kostregneren og en manual. Desuden blev alle deltagerne interviewet om forløbet. Testen blev gennemført i samarbejde med Klinisk Ernæringsforskning, Aarhus Amtssygehus, her-

under forskningsdiætist Eva Pedersen og overlæge Kjeld Hermansen.

Tre af deltagerne faldt helt ud af testen på grund af tekniske problemer, sygdom, manglende motivation. En deltager kunne slet ikke finde ud af at bruge Kostregneren, men fik sin mand til det:

Jamen, det er det jeg siger min mand han er computernørd ik' os og han siger: "du skal bare gøre sår'n og sår'n!" Og jeg har prøvet på den der osse og jeg har tænkt at det ku' da være sjovt at kunne. Men jeg kan altså ik!

En deltager var meget begejstret:

Jamen, det her det er jo nemt. Fordi der scanner du ind og så står der: "Havrefras." Det skal jeg først til at skrive nu!

Også hvis jeg skulle i byen og spise på restaurant, eller hvor det nu er, så er det jo nemt lige og sidde og taste de ting ind man kan. I stedet for at rende rundt med et stykke papir og en blyant og så tror jeg også at andre vil tænke: "Sidder hun og gør et eller andet med kosten i avisen eller hvad ved jeg?"

Men generelt var deltagerne skeptiske over for det forhold at skulle bruge Kostregneren i dagligdagen og herunder medbringe den og bruge den i offentlighed. Som én sagde:

Jeg kunne ikke tænke mig at tage den med og sidde og registrere nogen steder. Men det hænger nok sammen med min egen oplevelse af at have diabetes. Det har jeg på en eller anden vis ikke sådan rigtigt affundet mig med endnu. Jeg bryder mig ikke om at blive sygeliggjort.

Deltageren her angiver som årsag til den manglende lyst til at bruge Kostregneren i offentlighed, at hun ikke ønsker at blive stigmatiseret i en eller anden udstrækning. Det er forståeligt og et fænomen, som også identificeres inden for medicinsk sociologi. Men Kostregneren er en PDA og har derfor en række andre faciliteter ud over de rent kostregistreringsmæssige egenskaber. Den har kalender, telefonbog, spil m.v., ergo kan den 'camouflere', at man har eksempelvis diabetes. Man kunne være i gang med så meget forskelligt, såsom at tjekke sin huskeliste, gøre et notat, finde en adresse etc. Det er ikke for at argumentere til fordel for Kostregneren eller for at vise, at deltagerne ikke har forstået perspektiverne eller mulighederne med den.

Deltagerne har formodentlig mangfoldige og individuelle årsager til at være skeptiske over for en funktionel og udpræget brug af Kostregneren, hvor den bliver brugt situeret og i det offentlige såvel som i det private rum. Men jeg vil udlægge det som mere legitimt at afvise Kostregneren som noget, der stigmatiserer, frem for at afvise den, fordi den reducerer det at have type-2 diabetes til primært at handle om management af kroppen. Pointen er, at man rent faktisk kan reducere det at have type-2 diabetes til 'blot' at være et spørgsmål om styring, men kun hvis man samtidig reducerer det at spise til kun at handle om at "fylde brændstof" på i de rigtige mængder.

Mad som brændstof

Kostregneren manifesterer en bestemt forståelse af det problem, der knytter sig til diabetes og ernæringsproblemer. Kostregneren tilbyder en hjælp til at huske, hvad man har spist, og til nemt at registrere kosten. Og muligvis med tiden ekstra information om kosten. Implicit i Kostregneren som teknologi er altså den antagelse, at det problematiske ved at være diabetiker består i løsningen af rent funktionelle opgaver. Det vil sige, at det at være type-2 diabetiker kan reduceres til løsning af en række opgaver, der knytter sig til at holde styr på kosten: hvor meget og hvad man spiser.

Viden om hvordan forskellig mad påvirker blodets glukose- og lipidindhold og indsigt i, hvordan en given sammensætning af et måltid har forskellig virkning på blodglukose under forskellige daglige gøremål er af stor betydning for motivationen til at bruge mad som en del af behandlingen. (Hermansen 1997: 4)

Disse strengt funktionalistiske, nærmest kybernetiske kredsløb, der omtales i citatet, må være informative og tillige motiverende at dykke ned i og få kendskab til, men en sådan udlægning markerer og indrammer en bestemt forståelse af, hvad det indebærer at have type-2 diabetes, en forståelse som er funktionalistisk. Information og viden er i en sådan udlægning (som i så mange andre) nøglen til bedre regulering, bedre liv m.v. Vi skal informere, men som feminismen har vist os, er intet blot deskriptivt, men derimod rummer enhver type 'information' en normativitet, og enhver udlægning er politisk. Og skulle information og viden være nøglen til et sundt og slankt liv burde der ikke findes overvægtige og rygende endokrinologer eller læger - men det gør der!

Kostregneren indrammer og manifesterer en funktionalistisk forståelse af, hvad problemerne ved at have type-2 diabetes består i. Den markerer altså det, der knytter sig til den rent funktionelle opgave at have type-2 diabetes. Denne markering fungerer samtidig som ekskludering af det, som ikke markeres. Det vil sige alle de mere eller mindre reflekterede grunde og handlinger, der knytter sig til spisning, og som rækker ud over det "at holde regnskab!".

Vi begynder ikke med at forstå vores krop som et kybernetisk kredsløb. At den kan beskrives sådan, er der ikke tvivl om, ligesom det også er meningsfuldt i en række sammenhænge. Mad knytter sig derimod til en lang række reflekterede såvel som ureflekterede handlinger, praksisser og relationer. Strengt taget og fra et medicinsk og patologisk synspunkt kan vi forstå ernæring og kost som et spørgsmål om at "fylde brændstof på tanken" i rigtige mængder, men mad er meget andet. Problemet er blot, at vi ser bort fra alle de andre handlinger, der i lige så material grad er inkorporeret i praksisser, der knytter sig til spisning.

Jeg finder, at den herskende forestilling, der manifesteres af Kostregneren, er, at type-2 diabetes handler om 'at holde regnskab' og søge information om kost for dermed at blive bedre til 'at holde regnskab'. Men stort set alle i testen foretrak at føre kostregnskabet og foretage kostregistreringerne derhjemme og på be-

stemte tidspunkter. Dermed udnyttede deltagerne ikke potentialet i at kunne foretage registreringer situeret - på arbejde, restaurant og lignende. Og de risikerede også på den måde mere upræcise registreringer, fordi de selv skulle gå rundt og huske på, hvad de havde spist. Der kan være mange forskellige årsager til, at folk foretrak at sidde derhjemme og koncentrere sig om opgaven. Én knytter sig utvivlsomt til, at folk skal vænne sig til brugen af Kostregneren.

Hvis type-2 diabetes var et rent funktionelt problem, ville Kostregneren passe lige ind og blive medbragt som mobilt redskab overalt - men det gør den ikke, tværtimod.

Praksissen i forbindelse med testen informerer os anderledes. Man kan gisne om årsagerne hertil, og som én deltager nævnte, kan ønsket om ikke at blive stigmatiseret være en god grund til, at man ikke medbringer den overalt. Men årsagerne er egentlig mindre væsentlige, fordi det faktum, at der er uoverensstemmelse mellem, hvad Kostregneren fordrer, altså det rent funktionalistiske, og hvad folk gør, fortæller os, at vi ikke uproblematisk kan reducere type-2 diabetes til at være en ren funktionalistisk opgave.

Vi får ikke en fuldkommen beskrivelse af, hvad type-2 diabetes er. Et håb, der også vil implicere en reduktionistisk forståelse. På trods af, at en konkret teknologi - Kostregneren - tilbyder sig, udøves det ikke i praksis, at type-2 diabetes består i løsningen af en rent funktionalistisk opgave. Altså gentages og udøves der ikke en bestemt herskende reduktionistisk forestilling. Og via det funktionelle redskab Kostregneren og den praksis, det indgår i, åbnes der for en forståelse, der afviser den funktionalistiske forestilling, som Kostregneren er en eksponent for.

Kostregneren illustrerer på den måde følgende pointer:

At en bestemt herskende forestilling om kroppen som genstand for dominans og styring, udøvet og praktiseret inden for medicinen, ikke lader sig implementere uproblematisk i en dagligdag, hvor kroppen er mere end blot en sådan genstand.

At en teknologi - i gængs forstand forstået som et redskab - ikke blot kan introducere og bestyrke en bestemt herskende forestilling, men ligeledes fører til en revurdering af netop den forestilling, den er eksponent for. Og dermed, at gentagelsen og udøvelsen af herskende forestillinger altid sitrer og rummer deres egen nedbrydning eller reformulering.

At det i udvikling og aftestning af teknologier er relevant at undersøge og spørge til, hvilke forestillinger der understøtter den pågældende teknologi og dermed anerkende dens normative og regulatoriske kraft for på den baggrund at kunne forholde sig politisk til den.

Peter Danholt er cand.mag og, ekstern lektor ved Institut for Informations- og Medievidenskab, Aarhus Universitet.

Referencer

- Butler, Judith & Scott, Joan W. (Ed. 1992): *Feminists Theorize the Political USA*: Routledge .
 Butler, Judith (1998a) "Gender and Performance. Selections from Gender Trouble" in Welton, Donn (Ed.) *Body and Flesh: A Philosophical Reader USA*: Blackwell Massachusetts pp. 27-44.

- Butler, Judith: (1998b) "Selection from Bodies that Matter" in Welton, Donn (Ed.) *Body and Flesh: A Philosophical Reader* USA: Blackwell Massachusetts pp. 71-83.
- Danholt, Peter & Hansen, Thorkild (2001): *Kostregneren: Brugermanual til kostregistrering med programmet Diet Diary*. Ikke publiceret.
- Foucault, Michel (1973): *The Birth of the Clinic*. USA: Vintage Books.
- Foucault, Michel (1977): *Discipline and Punish. The Birth of the Prison*: London: Allen Lane.
- Haraway, Donna J. (1997): *Modest_Witness@Second_Millennium .FemaleMan@_Meets_OncoMouse™* USA: Routledge.
- Hermansen, Kjeld (1997): "Nye kostanbefalinger." i Klaus Johansen (Ed.) *Type 2 Diabetes* København: Novartis.
- Shapin, Steven & Simon Schaffer (1989): *Leviathan and the Air-Pump: Hobbes, Boyle, and the Experimental Life* USA: Princeton University Press.